

Проблема трьох тіл

Про книгу

Три Сонця, навколо яких обертається планета з позаземною цивілізацією, створюють загрозу її існуванню. Розумні створіння шукають порятунку. І тут поступає сигнал із Землі, надісланий у космос із секретної військової бази. Інопланетяни планують вторгнення, якому частина землян радіє, а інша сприймає як загрозу життю. Всі ці події описані після короткого екскурсу в історію «культурної революції» у Китаї, звідки і починається історія однієї із героїнь роману. Фантастика від китайського автора в українському перекладі має продовження в наступних двох книгах трилогії.

ПРОБЛЕМА

ЛЮДИСІНЬ

ПАМ'ЯТЬ
ПРО МИНУЛЕ ЗЕМЛІ

ТРЬОХ

П

Т

HUGO
AWARD

Анотація

Три Сонця, навколо яких обертається планета з позаземною цивілізацією, створюють загрозу її існуванню. Розумні створіння шукають порятунку. І тут поступає сигнал із Землі, надісланий у космос із секретної військової бази. Інопланетяни планують вторгнення, якому частина землян радіє, а інша сприймає як загрозу життю.

Всі ці події описані після короткого екскурсу в історію «культурної революції» у Китаї, звідки і починається історія однієї із героїнь роману. Фантастика від китайського автора в українському перекладі має продовження в наступних двох книгах трилогії.

Перелік Головних дійових осіб

Згідно з правилами написання повного китайського імені, спочатку зазначено прізвище, а потім власне ім'я.

Родина Є

Є Чжетаі (叶哲泰, Yè Zhétài) — Учений-фізик, професор Університету Цінхуа

Шао Лін (绍琳, Shào Lín) — Учена-фізик, дружина Є Чжетаі

Є Веньце (叶文洁, Yè Wénjié) — Учена-астрофізик, донька Є Чжетаі

Є Веньсюе (叶文雪, Yè Wénxuě) — Молодша сестра Є Веньце, активна учасниця руху хунвейбінів

База «Червоний берег»

Лей Чжичен (雷志成, Léi Zhìchéng) — Комісар з політичних справ бази «Червоний берег»

Ян Вейнін (杨卫宁, Yáng Wèiníng) — Головний інженер бази «Червоний берег», раніше студент Є Чжетаі

Теперішній час

Ян Дун (杨冬, Yáng Dōng) — Учена-фізик, яка спеціалізується на Теорії струн, донька Є Веньце і Ян Вейніна

Дін Ї (丁仪, Dīng Yí) — Фізик-теоретик, хлопець Ян Дун

Ван Мяо (汪淼, Wāng Miǎo) — Дослідник наноматеріалів

Ши Цян (史强, Shǐ Qiáng) — Детектив поліції, прізвисько Да Ши
Чан Вейси (常伟思, Cháng Wěisī) — Генерал-майор
Народновизвольної армії Китаю

Шень Юйфей (申玉菲, Shēn Yùfēi) — Японська вчена-фізик і
член «Рубежів науки»

Вей Чен (魏成, Wèi Chéng) — Математичний геній, відлюдник,
чоловік Шень Юйфей

Пань Хань (潘寒, Pān Hán) — Учений-біолог, друг Шень Юйфей і
Вей Чена, член «Рубежів науки»

Ша Жуйшань (沙瑞山, Shā Ruìshān) — Астроном, один зі
студентів Є Веньцзе

Майк Еванс — Спадкоємець нафтової імперії

Полковник Стентон — Морська піхота США, командувач операції
Гучжен

Частина перша. Мовчазна весна

— Роки божевілля

Китай, 1967 рік

Загони хунвейбінів[1] атакували багатопверховий будинок штабу Квітневої двадцять восьмої армійської бригади упродовж двох днів; їхні прапори, які розгойдував вітер, невтомно майоріли навколо будівлі штабу, немов вогонь, що пристрасно нищить сухі дрова.

Командир загону згорав від нетерпіння, але він побоювався не захисників будівлі — ті, понад двісті солдатів Двадцять восьмої бригади, були не більше, ніж жовторотими недосвідченими молодиками порівняно зі згуртованими і перевіреними, як на парадах, так і в реальних справах ветеранами його передового загону, сформованого на початку Великої пролетарської культурної революції в перші місяці 1966 року.

Його страх був обумовлений більше ніж десятком залізних печей усередині будівлі, доверху начинених бризантною вибуховою сумішшю і послідовно з'єднаних між собою електричними детонаторами.

Командир не міг *бачити* ці детонатори, але він міг їх *відчувати*, як залізна руда відчуває наявність магніту. Якщо захисники повернуть вимикач — вони зникнуть разом з обложниками в ревучому полум'ї, що звільнить і тіло, і душу.

І ці жовтороті мали необхідну відвагу і достатню рішучість, щоб це здійснити.

Порівнюючи з бувалою першою хвилиною призову «червоногвардійців», ті бунтарі, що нещодавно приєдналися до них, були більше схожі на зграю вовків на розпеченому вугіллі — біснуваті до шаленості.

На даху будівлі штабу з'явився стрункий силует юної дівчини, яка почала розмахувати величезним прапором Двадцять восьмої бригади. Її появу одразу зустріли безладним шквальним вогнем з усіх видів зброї: прадавніх американських карабінів, чеських кулеметів, японських гвинтівок «Арисака Тип 38» й абсолютно нових стандартного зразка рушниць і пістолетів-кулеметів, украдених із розташування Народно-визвольної армії Китаю після публікації «Серпневої передовиці»[2], які разом навіть зі списами, мечами-дадао та іншою холодною зброєю, творили новітню історію.

Багато солдатів Двадцять восьмої бригади раніше вже демонстрували подібну завзятість: видираючись нагору будівлі штабу, вивішуючи прапори на вулицю, час від часу вигукуючи через мегафон гасла і девізи й засипаючи листівками атакуючих унизу.

І кожному із таких сміливців вдавалося втекти з-під граду куль неушкодженими, досягаючи визнання своєї доблесті й хоробрості.

Дівчина, що з'явилася на даху, очевидно, теж вірила у свою щасливу долю — у революційному запалі вона вимахувала прапором так, неначе вважала, що своєю пристрасною молодістю зможе перетворити ворогів унизу на попіл; уявляючи, що новий ідеальний світ виникне вже завтра з піднесення й завзяття, котрі циркулюють у її крові... Вона насолоджувалася своєю сліпучою багряною мрією, допоки рушнична куля не пробила тендітне тіло 15-річної дівчини. Воно було настільки невагомим, що навряд чи спромоглося хоча б трохи загальмувати швидкість кулі на вильоті, яка вийшла за спиною з високим звуком, схожим на пташине клекотання.

Їхні погляди були прикуті до прапора, що вислизнув з її рук й помалу падав до підніжжя будівлі; її гнучке тіло, здавалося, падало ще повільніше, ніж червоне полотнище, — неначе той птах, що прощається з небом не з власної волі.

Натовп внизу зайшовся радісними криками. Кілька бійців кинулися до підніжжя будівлі, щоб розірвати на шматки полотнище і заволодіти слабким тілом як трофеєм.

Піднявши тіло, натовп деякий час з гордістю його демонстрував, після чого закинув на металеву огорожу двору будівлі.

Більшість загострених прутів, з яких складалася огорожа, бунтівники вже давно виламали і використовували як списи. Але два все ще лишалися на своїх місцях.

Тільки-но їхні вістря торкнулися тіла дівчини — життя, здавалося, повернулося в її змучене тіло.

Натовп хунвейбінів на мить відсахнувся від високо висячого тіла, але лише для того, щоб почати використовувати його як мішень для стрільби...

Вона, здавалося, не помічала зливи куль, що роздирали тіло, немов її омивав ніжний дощ, а не вогняний смерч. Час від часу її тонкі, як вербові гілки, руки тремтіли, неначе змахували крапельки легкого дощу.

А потім половина її голови вибухнула зсередини, і тільки одне прекрасне око, що вціліло, вдивлялося в блакитне небо 1967 року.

У ньому не було болю, тільки скам'янілі пристрасть і млість.

Насправді, порівняно з іншими, їй ще пощастило: вона принаймні по жертвувала своїм життям заради ідеалів, у які вірила.

* * *

Гарячі точки, подібні до цієї, виникали то тут, то там по всьому Пекіну, ніби синхронно працювали незліченні, підключені паралельно центральні процесори, синтезуючи тим самим разом Велику пролетарську культурну революцію.

На околиці міста на території спортивного комплексу відомого університету[3] щодня близько двох годин тривали «Зібрання критики і боротьби», які відвідували тисячі людей.

Позаяк єдності серед угруповань хунвейбінів не було, багато бригад конкурували між собою і влаштовували одна проти одної провокації.

У кампусі університету відбувалося гостре протистояння між хунвейбінами, Робітничою групою Культурної революції, Робітничою

агітбригадою й Армійською агітбригадою. І кожне з угруповань то ділилося на нові ворогуючі фракції, то об'єднувалося знову; кожне зі своєю ідеологічною базою і програмою, що неминуче призводило до все жорстокіших протистоянь.

Але метою цих «Зібрань» було розвінчання реакційних буржуазних академічних умів — ворогів кожної з фракцій. І в жертв не було іншого вибору, окрім як терпіти жорстокі нападки представників кожного з угруповань, що намагалися випередити одне одного в кількості виявлених контрреволюціонерів.

Порівнюючи з іншими «Монстрами і демонами»[4], поведінка реакційних академічних умів на попередніх етапах «Зібрань» відрізнялася від інших: вони були зарозумілі й уперті, незважаючи на той факт, що на цій стадії їх дуже багато гинуло. Так, тільки в Пекіні протягом 40 днів більше ніж 1700 жертв таких «Зібрань» були забиті на смерть. У зв'язку із цим Лао Ше, У Хань, Цзянь Боцзань, Фу Лей, Чжао Цзючжан, Ї Цюнь, Вень Цзе, Хай Мо й інші колись шановані інтелектуали обрали самогубство[5].

Ті, хто зміг пережити перші стадії судів, ставали безмовними, тількино їх проведення відновлювалося. Цей спосіб самозахисту давав змогу остаточно не зламатися. Під час слухань вони перебували в забутті, у напівсні, виходячи із заціпеніння тільки від крику в обличчя, починаючи знову механічно бурмотіти свідчення про зізнання, повторювані вже тисячі разів.

Деяким вдалося перейти на третій етап: постійні, нескінченні «Зібрання», яскраві критиковані політичні образи, які змогли подібно до ртуті просякнути їхній розум, що ґрунтувався на знаннях і раціональному мисленні, поки не впав під натиском. Обвинувачені починали вірити у свою провину, бачити й визнавати заподіяння шкоди великій справі Революції. Вони заходилися плачем: викриття й свідчення, що лунали, були набагато детальніші, набагато щиріші, ніж в інших «Монстрів і демонів», які не належали до середовища інтелектуалів.

Але для хунвейбінів ведення процесів на двох останніх стадіях було справою буденною й нецікавою. Тільки ті «Монстри і демони», хто мав силу духу залишитися на початковому етапі, становили справжній інтерес для їхньої, уже давно надмірно збудженої нервової системи, що прагнула нових ефективних подразників, на рівні червоного плаща матадора.

Але настільки цінні екземпляри траплялися дедалі рідше — в Університеті, мабуть, зостався всього один. І його появу приберігали, як делікатес, на кульмінацію «Зібрань».

Є Чжетаї успішно пережив Культурну революцію, але досі лишився на першому етапі розвінчування: він відмовлявся визнавати себе винним, вдаватися до самогубства або впадати в покайне заціпеніння. Коли цей професор фізики піднявся на трибуну перед натовпом, на його обличчі виразно читалося: нехай мій хрест буде іще важчим!

Хунвейбіни справді змушували його нести тягар, але це був не хрест. Інші обвинувачені носили високі кумедні ковпаки, зроблені з бамбукових паль, але його був зварений із товстих сталевих стрижнів. І пайцза[6], що була вдягнута на шию, теж не була, як в інших, дерев'яною: її виготовили із залізних дверцят лабораторної печі, на якій його ім'я, написане чорними ієрогліфами, було перекреслене по діагоналі червоним хрестом.

Ескорт для супроводу Є на сцену був удвічі більший від звичайного: двоє юнаків і чотири дівчини. Юнаки піднімалися на сцену впевненою твердою ходою — уособлення зрілої більшовицької молоді. Обидва були студентами четвертого року навчання і спеціалізувалися з теоретичної фізики, а Є Чжетаї був у них професором. Чотири дівчини, одягнені у військову форму, підперезану патронташами, були набагато молодші — учениці другого року навчання в середній школі при університеті. Схожі на чотири зелені вогники, що жилилися юнацьким максималізмом, дівчата утворювали кільце навколо Є Чжетаї.

Його поява пожвавила натовп — стихле було скандування гасел вибухнуло з новою силою, заповнюючи собою весь простір, як припливна хвиля, що набігла на берег.

Терпляче зачекавши, допоки вигуки не вщухнуть, один із супровідників повернувся до обвинуваченого:

— Є Чжетаї, ти є фахівцем у всіх сферах механіки. Ти повинен розуміти, наскільки потужна у своїй єдності та сила, якій ти намагаєшся протистояти. Продовжувати опиратися їй — означає неминуче наближати свою смерть! Сьогодні ми продовжимо розглядати порядок денний попереднього засідання. Більше немає потреби маніпулювати словами. Відповідай на поставлене запитання без своїх звичних хитрощів: між 1962 і 1965 роками ти самовільно додав вивчення теорії відносності до курсу фізики?

— Теорія відносності як загальновизнана теорія входить до базового курсу фізики, — відказав Є. — Як можна не викладати її в рамках базового курсу?

— Ти брешеш! — крикнула дівчина із супроводу. — Ейнштейн — реакційний вчений. Він служитиме будь-якому господареві, який поманить грошима. Він навіть продався американським імперіалістам і допоміг їм створити атомну бомбу! Щоб започаткувати революційну науку, нам треба відкинути чорний прапор капіталізму — теорію відносності!

Є залишив запитання без відповіді. Біль, який завдавало носіння важкого сталевого ковпака та пайцзи, забирав усі сили. І витратити зайву енергію, відповідаючи на запитання, не варті відповіді, було нерозсудливо. Позаду один із його учнів невдоволено насупив брови. Дівчина, що говорила, була найбільш ерудованою з усієї четвірки і явно готувалася до процесу — він бачив, як за лаштунками перед виходом на сцену вона читала порядок денний засідання. Але маючи справу з таким супротивником, як Є Чжетаї, кількома гаслами не обійтися. Вони підготували новий засіб викриття для свого вчителя, і зараз був вдалий момент його використати. Один із хунвейбінів зробив знак комусь, хто стояв за сценою.

Дружина Є, професор фізики Шао Лінь, піднялася з першого ряду і вийшла на сцену. Вона була в погано скроєному та підігнаному вбранні трав'яного кольору, явно покликаному імітувати уніформу хунвейбінів

військового зразка. Але люди, які знали жінку раніше, пам'ятали, що вона любила читати лекції в елегантному ціпао[7], і розуміли, що її поява так само, як і зовнішній вигляд, були вимушеними.

— Є Чжетай! — вигукнула вона, вказуючи пальцем на чоловіка. Було очевидно, що вона не звикла до таких театралізованих вистав, тому й намагалася максимально посилити свій голос, але тільки посилювала його тремтіння. — Ти не сподівався, що я піднімуся викривати й критикувати тебе?! Так, у минулому я була тобою обдурена — ти затуманив мій розум, використовуючи свій реакційний погляд на науку й світобудову! Але тепер морок розсіявся, і за допомогою революційної молоді, я хочу стати на бік революції, на бік народу! — Вона повернулася до глядачів: Товариші, революційна молодь і викладачі, ми повинні визнати реакційну сутність теорії відносності Ейнштейна, яка викристалізована ним у загальній теорії відносності: запропонована статична модель Всесвіту заперечує динамічну природу матерії! Це антидіалектичний підхід! Всесвіт розглядається, як те, що має кінець, що є крайнім ступенем реакційного ідеалізму...

Слухаючи нескінченну промову дружини, Є Чжетай видавив із себе криву посмішку. Ах, Лінь, я тебе обдурих? Насправді, ти завжди була загадкою в моєму серці. Одного разу я вихваляв твої надзвичайні таланти перед твоїм батьком, — йому пощастило, що помер рано й уникнув цієї катастрофи — старий лише похитав головою й відповів, що його донька не може мати академічних досягнень. Сказане далі, виявилось пророчим для другої половини мого життя: маленька Лінь занадто розумна для роботи з фундаментальними науками, для цього треба бути простішим.

З плином часу я зрозумів всю глибину цих слів. Лінь, ти дійсно дуже розумна: кілька років тому ти відчула політичний вітер змін в академічній думці й ти була готова до цього. Читаючи лекції, ти змінила назву багатьох фізичних законів і сталих: так, закон Ома ти стала називати законом опору; рівняння Максвелла — електромагнітними рівняннями; сталу Планка — квантовою сталою... Ти почала пояснювати студентам, що більшість наукових результатів

спостерігаючи за механічними рухами робітника, навіть забувши про свою люльку, і лишився нерухомим, доки вуглина в ній не згасла.

Щоразу, коли твій батько переказував мені цю історію, на всі мої розпитування, незмінно відповідав, зітхнувши: «У Китаї будь-яка ідея, що насмілилася занадто високо відірватися від землі, приречена тільки на жорстке падіння. Тяжіння реальності занадто сильне».

— Схили голову! — вигукнув один із охоронців на сцені. Це могло виявитися жестом милосердя з боку колишнього студента щодо свого викладача, бо всі жертви «Зібрань» мусили тримати голову, похиленою на знак каяття. І якщо Є нахилив би голову, то його громіздкий залізний ковпак упав би з голови, а утримуючи її опущеною, він зміг би уникнути спроб надіти його знову. Але Є не піддався спокусі й тримав голову прямо, підпираючи важкі сталеві пруті своєю курчачою шиєю.

— Схили голову! Ти, впертий реакціонер! — одна з дівчат на сцені висмикнула ремінь і замахнулася на Є. Удар мідної пряжки припав точно в середину чола і залишив по собі гулю, яка швидко забарвилася фіолетово-чорним. Є трохи похитнувся, але зумів устояти і випрямитися.

Один з охоронців продовжив:

— Коли ти викладав квантову механіку, ти також самовільно включав деякі реакційні ідеї, — і пильно подивився в бік Шао Лінь, даючи знак, що вона мусить продовжити.

Вона була рада підкоритися: коли знову почне говорити, то розум її функціонуватиме, підтримуваний необхідністю приведення аргументів у суперечці. Інакше він би давно вмер.

— Є Чжетаї, ти не можеш відкидати ці звинувачення! Ти постійно викладав квантову механіку в копенгагенській інтерпретації!

— Так, це правда. Зрештою, ця інтерпретація найбільше відповідає результатам проведених експериментів. — Його тон, такий спокійний і врівноважений після нанесеного удару, здивував і збентежив Шао Лінь.

— Але ця інтерпретація свідчить, що зовнішнє спостереження призводить до колапсу квантової хвильової функції! Це є ще одним проявом реакційного ідеалізму і одним з найнахабніших тверджень!

— Філософія мусить керувати експериментами чи результати експериментів спрямовуватимуть філософію? — запитав Є Чжетай. Несподіване перехоплення ініціативи збентежило ведучих засідання суду.

— Звичайно, правильно керуватися марксистською філософією під час проведення наукових експериментів, — після паузи відповів один із супровідників.

— Тоді слушним буде й твердження, що правильна філософія звалюється просто з неба. А це суперечить твердженням, що істина виникає з досвіду. Що також суперечить марксистському принципу когнітивної природи пізнання.

Шао Лінь і обидва студенти четвертого курсу не знайшлися, що відповісти на це зауваження — вони не могли йти проти логіки, а висновок був повністю логічний. Але чотири дівчини ще вчилися в середній школі, і їм здавалося, що їхній революційний спосіб ведення дискусії, перед яким не втримається жоден із буржуазних міцних горішків, є єдино правильним. Дівчина, яка вдарила Є раніше, занесла руку і вперічила професора ще раз. Три інші також дістали свої ремені: коли навколо демонструють подібне революційне завзяття, небезпечно виділятися. Студенти вважали за краще не втручатися: якщо твоя поведінка відрізнятиметься від поведінки оточення, тебе можуть вважати революційно неблагонадійним.

— Ти також викладав теорію Великого вибуху. Це найбільш реакційна з усіх наукових теорій! — один із колишніх студентів спробував змінити тему.

— Можливо, у майбутньому ця теорія і буде спростована, але два основних космологічних відкриття цього століття: закон Габбла щодо космологічного червоного зміщення і спостереження реліктового випромінювання абсолютно чорного тіла доводять нам, що на сьогодні теорія Великого вибуху є найточнішою теорією походження Всесвіту.

— Дурниці! — вибухнула Шао Лінь, почавши довгу лекцію про теорію Великого вибуху, доводячи її виняткову реакційність. Але

новизна цієї теорії привернула увагу най-обдарованішої з чотирьох дівчат, яка мимоволі запитала:

— Час почався зі стану сингулярності? А що ж було до сингулярності?

— Нічого не було, — сказав Є таким тоном, неначе відповідав на запитання, поставлене будь-яким цікавим підлітком. Він повернувся і лагідно подивився на дівчину. З його ранами і залізним ковпаком це було непросто.

— Ні... чого?! Крамола! Справжня реакційна крамола! — розгублена дівчина розплакалася. Вона повернулася до Шао Лін, яка з радістю прийшла їй на допомогу.

— Це залишає місце для існування Бога, — пояснила Шао Лін дівчині.

Дівчина, що заплуталася в тонкощах нової теорії, знайшла твердий ґрунт під ногами. Вона підняла руку, що все ще стискала ремінь, і направила на Є.

— Ти твердиш, що Бог існує?

— Я не знаю.

— Що ти сказав?

— Я сказав, що я не знаю. Якщо під «Богом» ви розумієте якусь «Надсвідомість» поза межами Всесвіту, то я не знаю, існує він чи ні. Наука не надає переконливих доказів на підтримку жодної з версій. — Насправді в цей жахливий момент Є схилився до версії, що його не існує.

Ця надзвичайно реакційна заява спричинила хвилювання в натовпі глядачів. Розпочавшись із вигуку супровідника на сцені, нова хвиля скандування гасел прокотилася залом.

— Геть реакційного академіка Є Чжетає!

— Геть усіх реакційних академіків!

— Геть усі реакційні доктрини!

Дочекавшись поки скандування затихне, дівчина, що супроводжувала вченого, гучно заявила:

— Бога не існує. Усі релігії є інструментом правлячого класу, що паралізують дух народу!

— Це дуже однобічний погляд, — тихо відповів Є.

Дівчина на сцені, збита з пантелику й озлоблена, дійшла єдино правильного, як їй здавалося, висновку, що проти такого небезпечного ворога будь-які слова і дискусії марні. Вона схопила ремінь і пішла в напрямку до Є, три її подруги рушили слідом. Є був високого зросту, і дівчатам довелося тягнути руки вгору, щоб дістати до гордо піднятої голови професора. Після кількох ударів залізний ковпак, який слугував слабким аналогом шолома, але все ж трохи захищав від них, упав додолу. Наступна серія ударів мідними пряжками припала на незахищену голову, тіло, і нарешті змусила професора впасти.

Молоді революціонери, натхнені своїм успіхом, кинулися демонструвати ще більше старанності у «благородній» боротьбі за віру й ідеали. Їхнє важливе місце в процесі творення історії п'янило і додавало гордості за продемонстровану хоробрість і завзятість...

— Голова вимагав не вдаватися до насильства під час дискусії! — два колишні студенти кинулися до Є і відтягли від нього четвірку збожеволілих дівчат.

Але вже було запізно: професор фізики лежав нерухомо на підлозі, очі напіврозплющені, із ран на голові поштовхами витікала кров. Оскаженілий натовп за секунду вщух і завмер. Єдине, що рухалося, — тонка цівка крові, яка вигиналася сценою, подібно до змії і, досягнувши краю, почала стікати в ящик під нею. Ритмічні звуки крапель, які падали, були схожі на кроки людини, що віддаляється.

Дикий регіт роздер тишу, що запала. Сміялася Шао Лінь, чий розум не витримав насильства і розлетівся на друзки. Ці звуки вивели натовп із заціпеніння: один за одним, спочатку боязко, потім ринувши потоком, глядачі почали залишати місце проведення засідання. Площа швидко спорожніла, біля сцени залишилася тільки одна молода жінка.

Це була донька Є Чжетає Є Веньцзе.

Коли дівчата почали бити її батька, вона хотіла було вибігти на сцену, але двоє старих двірників втримали її і почали шепотіти на вухо:

якщо вона це зробить, то і свого життя позбудеться. І її поява лише спровокує ще більші жертви.

Вона кричала до хрипу, але голос тонував у хвилях скандування гасел і оплесків. Коли ж крики вщухли, вона вже не могла вимовити ані звуку.

Лише дивилася на мертво тіло свого батька, і невимовлені слова повільно осідали у її крові, де залишаться назавжди.

Після того, як натовп розійшовся, вона зосталася нерухомою, скам'янілою у тій самій позі, у якій її спромоглися утримати руки двірників.

Тривалий час по тому вона змогла опустити руки. Піднявшись повільно на сцену, Веньцзе присіла поруч із тілом батька. Взявши його вже холодні руки у свої, довго вдивлялася в далечінь невидючими очима. Коли нарешті за тілом прийшли, вона вийняла якийсь предмет зі своєї кишені і вклала в руки батька — це була його люлька.

Веньцзе мовчки покинула спорожнілу засмічену площу й попрямувала додому. Дійшовши до будинку, призначеного для проживання професорсько-викладацького складу, вона почула істеричний сміх, що лунав з вікон другого поверху, де розташовувалася її квартира. Ці звуки видавала жінка, яка колись була її матір'ю.

Веньцзе розвернулася і попрямувала геть, не думаючи, куди. Нарешті вона зрозуміла, що стоїть перед дверима професора Жуань Вень, яка протягом чотирьох років навчання Веньцзе у коледжі була її кращим другом і порадиником. Наступні два роки, коли Веньцзе була аспіранткою астрофізичного факультету, і під час наступного хаосу Культурної революції професор Жуань залишалася єдиною довіреною особою окрім батька.

Жуань вчилася в Кембриджі і її будинок був для Вень-цзе привабливим місцем: велика бібліотека, зібрання живопису й аудіотека були привезені з Європи; розкішне фортепіано; набір люльок для паління з кореня вересу і морської пінки на елегантній підставці. Кожна з люльок, здавалося, просякнута мудрістю людини, яка одного разу тримала її або стискала мундштук зубами, перебуваючи у глибоких

роздумах. Хоча Жуань ніколи не згадувала людини, якій раніше належала ця колекція. Люлька батька також була подарунком від Жуань.

Цей елегантний теплий маленький світ колись був спокійною гаванню для Веньцзе, особливо в ті моменти, коли вона потребувала сховку від буревіїв зовнішнього світу. Але це було до того, як будинок Жуань обшукали й пограбували хунвейбіни. Жуань, як і батько Веньцзе, зазнала жорстоких гонінь під час Культурної революції. На засіданні «Зібрання критики і боротьби» щодо її справи охоронці почепили пару черевиків на підборах їй на шию і розмалювали обличчя помадою, щоб продемонструвати той декадентський буржуазний спосіб життя, який вона вела.

Веньцзе прочинила двері у квартиру професора Жуань і побачила, що хаос, залишений після себе погромниками, зник: розірвані полотна склеєні й розвішені по своїх місцях; перекинута фортепіано акуратно стоїть у кутку, відполіроване і сяюче, як зазвичай, хоча й безнадійно зіпсоване (грати на ньому більше неможливо); кілька уцілілих книжок у гарній твердій палітурці — знову на полиці, де їм і місце...

Професор Жуань спокійно сиділа за письмовим столом, її очі були заплющені. Веньцзе підійшла і з ніжністю торкнулася чола, провела рукою по обличчю, руках. Усе вже було задубілим, неживим. Тільки-но увійшовши до кімнати, Веньцзе помітила порожню пляшечку снодійного на столі. Постоявши кілька хвилин мовчки, вона розвернулася і попрямувала геть. Горя вже не відчувала. Тепер вона була немов лічильник Гейгера, який збожеволів через передозування опроміненням — і більше не демонструє жодних показників, беззвучний, із нулем на вимірювальній шкалі.

Уже залишаючи квартиру, Веньцзе кинула прощальний погляд на дорогу людину: вона зауважила, що Жу-ань зробила макіяж, одягла легкий плащ у тон помади і черевики на підборах.

II Мовчазна весна

Два роки потому. Гірський хребет Великий Хінган.

«*Сте-ре-жися!*»

Вслід за гучним покриком велика модрина, завтовшки з колону Парфенона, впала на землю, і Є Веньцзе відчула поштовх, як під час землетрусу.

Вона підбрала сокиру і пилку й почала зрубувати гілки з величезного стовбура. Щоразу роблячи це, Веньцзе уявляла, що омиває тіло полеглого гіганта. Іноді їй навіть здавалося, що цей гігант — її батько. У такі моменти картини, які зринали на спогад про ту жахливу ніч дворічної давності, коли вона обмивала тіло батька в морзі, здавалися реальністю, і тріщини на корі модрини нагадували численні шрами на тілі батька.

Понад сто тисяч людей із шести округів і сорока одного підрозділу Виробничо-будівельного корпусу регіону Внутрішня Монголія були розкидані по її великих луках і полях.

Багатьох із добровольців корпусів «освіченої молоді»[11]залишити свої міста і приїхати сюди, у цей невідомий світ, змусив романтичний порив: якби радянські танкові клини перетнули монгольсько-китайський кордон, ці молоді люди взяли б до рук зброю і були б готові віддати свої життя за перемогу, створивши перший рубіж оборони країни. Насправді використання таких благородних прагнень було одним із способів швидкого формування цих корпусів.

Однак битви, взяти участь у яких вони пристрасно бажали, були, як гори в степу на горизонті, — виразно видні, але недосяжні. Залишалося тільки піднімати цілину, випасати худобу і валити ліс.

Однак під час роз'їздів з «обміну досвідом» за революційними потребами молоді люди, сповнені гарячого юнацького запалу, незабаром стали розуміти, що порівняно із цим безкраїм небом і неосяжними

просторами Внутрішньої Монголії, найбільше з міст на «великій землі» не більше за кошару.

Посеред цих холодних нескінченних лісів і степів їхній юнацький запал був позбавлений сенсу. Навіть якщо вони проллють усю свою кров миттєво, вона охолоне швидше, ніж коров'ячий послід. І не факт, що це принесе яку-небудь користь.

Але згоріти — їхня доля; призначення їхнього покоління — згинути в полум'ї, живлячи його.

І ось за допомогою циркулярних і ланцюгових пил великі ділянки лісових масивів перетворювалися на безплідні гірські хребти. Під тракторами і комбайнами безкраї простори цілини ставали спочатку засіяними полями, а потім — пустелями.

Є Веньцзе могла охарактеризувати заготовлю лісу, що проводилася, тільки як божевілья: високі модрини, щоглові сосни, тонкі білі й чорні берези, осики, що дістають до хмар, ароматні сибірські ялиці, поряд із незліченними дубами, в'язами, чозеніями — усе, що можна було окинути поглядом, безжально вирубували. Її бригада, озброєна ланцюговими пилами, подібно до сотень сарани із залізними крилами, залишала на своєму шляху тільки голі, мертві пні.

Тепер позбавлена гілок модрина була готова для подальшої обробки, і гусеничний трактор, зачепивши її, відтягне на наступну ділянку. Веньцзе дбайливо погладила свіжий зруб дерева, що впало. Вона часто так робила, і їй завжди здавалося, що поверхня зрубу — величезна рана, і дерево навіть могло відчувати біль. Раптом вона помітила іншу руку, яка так само дбайливо перебирала пальцями по зрубу на пні в кількох метрах від неї. Тремтіння руки видавало серце, що б'ється в унісон з її. І хоч рука була білосніжна, можна було з упевненістю сказати, що вона чоловіча.

Веньцзе підняла очі — рука належала Бай Муліню, худорлявому хлопцеві в окулярах. Він був репортером газети Корпусу «Вісник великого будівництва» і приїхав позавчора зробити репортаж про досягнення бригади. Веньцзе читала його статті; вони були такими, що запам'ятовуються: написані добрим стилем, наповнені ніжністю і

чутливістю, які погано гармоніювали із суворою навколишньою природою.

— Ма Ган, підійди сюди, — Бай Мулінь підкликав молодого чоловіка, який стояв неподалік, такого само могутнього, як і щойно зрубана модрина. Він підійшов, і Бай Мулінь запитав: — Ти знаєш скільки років цьому дереву?

— Можеш сам порахувати, — Ма Ган показав пальцем на деревні кільця на пні.

— Я порахував. Понад триста тридцять. Ти пам'ятаєш скільки часу тобі знадобилося, щоб його спиляти?

— Не більше ніж десять хвилин, і скажу вам, що я найшвидший лісоруб у бригаді. Коли я приєднуюся до будь-якого загону, за мною незмінно переходить червоний вимпел передовиків виробництва. — Ма Ган здавався дуже схвильованим — як усі люди, на яких звертав увагу Бай. Потрапити до статті або звіту з виробництва «Вісника» вважалося дуже почесним.

— Понад триста років, багато поколінь! Коли це дерево було ще тільки невеликим паростком, на троні була династія Мін. І впродовж стількох місяців уповні — скільки штормів і злив воно пережило, скількох подій було свідком? І ти зрубав його за лічені хвилини. Невже ти нічого не відчував при цьому?

— А що ви хотіли, щоб я відчував? — Ма Ган був дещо спантеличений. — Це ж тільки дерево, і їх точно не бракує навколо. Їх тут море, навіть старіших, ніж це.

— Не відволікатиму тебе більше, повертайся до роботи. — Бай Мулін розгублено похитав головою і зітхнув, сідаючи на пенюк.

Ма Ган у відповідь також похитав головою, явно засмучений тим фактом, що журналіст не схотів взяти інтерв'ю. — Інтелігенція завжди створює проблеми на порожньому місці, — пробурмотів він, дивлячись на Вень-цзе, зараховуючи і її до цієї категорії.

Стовбур, звільнений від гілок, почали буксирувати далі, й каміння із пнями на шляху множили порізи на корі, іще більше оголюючи його гігантське тіло. На тому місці, де раніше стояло дерево, після того як

його відтягнули, утворилася глибока борозна посеред опалого і перепрілого листя, що накопичилося за довгі роки. Вода швидко заповнювала западину. Опале листя надавало воді багряного забарвлення, схожого на кров.

— Веньцзе, присядь, відпочинь, — Бай показав на іншу половину пня, на якому сидів сам. Веньцзе справді почувалася дуже втомленою: вона відклала інструменти і сіла на пень, прихилившись спиною до спини журналіста.

Трохи помовчавши, Бай раптом вимовив:

— Я знаю, що ти відчуваєш. Тут тільки ми вдвох думаємо однаково.

Веньцзе промовчала. Бай і не очікував, що дівчина відповість. Вона мала славу людини, яка настільки рідко спілкується з людьми, що новоприбулі часто вважали її німою.

Бай продовжив:

— Коли я був у цих місцях торік на топографічній рекогносцировці, ми дійшли саме до цього лісу. Пам'ятаю, як зараз, ми вийшли до річки до опівдня, і наш черговий по табору повідомив, що на обід буде риба. Я заглянув у невеликий берестяний курінь і побачив тільки казанок із водою на вогні й жодної рибини. Коли вода закипіла, з куреня вийшов кухар із качалкою і пішов до найближчого струмка, який протікав неподалік. Він недовго роззирався, кілька разів ударив качалкою по воді і — неймовірно! — витягнув кілька великих рибин... Родюча земля! А тепер подивись на той струмок — мертва брудна канава, не більше. Я насправді не знаю, діяльність Корпусу більше будівнича чи руйнівна за своєю природою?

— Звідки в тебе такі думки? — тихо запитала Веньцзе. Вона не виявляла ані підтримки, ані осуду, але Бай був дуже вдячний уже за те, що вона просто заговорила.

— Я нещодавно прочитав книжку, яка мене дуже вразила. Ти ж читаєш англійською? — побачивши, що Веньцзе кивнула, Бай витягнув видання в синій обкладинці з сумки і, мимоволі озирнувшись, вручив його дівчині. — Ця книжка опублікована в 1962 році й має великий резонанс і вплив на Заході.

Веньцзе повернулася, щоб узяти книжку. Рейчел Карсон «Мовчазна весна», прочитала вона на обкладинці. — Де ти це взяв? — тихо запитала вона.

— Видання викликало інтерес нагорі, його хочуть поширити для внутрішнього вжитку серед перевірених товаришів. Мене призначили відповідальним за переклад глав, де описано питання лісокористування.

Веньцзе відкрила книжку і поглинула в читання. У короткій вступній частині, наповненій глибокими переживаннями і написаній простою доступною мовою, автор переказувала історію життя села, яке помирає від зараження пестицидами.

— Я хочу написати відкритого листа до Центрального комітету партії, пояснити всю безвідповідальність господарської політики Корпусу, що проводиться тут, — сказав Бай.

Веньцзе відірвалася від книжки і деякий час намагалася вникнути у сенс сказаного. Так нічого і не промовивши, вона мовчки повернулася до читання.

— Залиш у себе, якщо хочеш почитати. Але ти розумієш, що іншим краще не бачити її в тебе, — сказав Бай. Озирнувшись, він встав і пішов.

* * *

Через тридцять вісім років, в останні відведені хвилини, Є Веньцзе згадувала вплив «Мовчазної весни» на все своє життя.

Життя розділилося на до і після: до — концентроване втілення всього зла людства випало гігантську незагой-ну рану на її юному серці; після — прочитавши книжку, вона вперше змогла раціонально і з холодною головою оцінити його вчинки і дії.

Тема книжки була досить простою: негативний вплив надмірного використання пестицидів на навколишнє середовище. Але виклад матеріалу і погляд автора на проблему справили на Є Веньцзе незабутнє враження.

На думку Веньцзе, використання пестицидів було розумним і обгрунтованим або щонайменше нейтральним. Однак крізь призму моделювання людської поведінки, проведеного Рейчел Карсон, ставало зрозуміло: збитки від надмірного використання пестицидів, яких зазнає природа, порівняні із втратами від Культурної революції для всього людства. Якщо це так, то скільки ще діянь людей, які здаються нормальними або навіть правильними, насправді є злом?

Розмірковуючи далі, дівчина дійшла висновку, який змусив її здригнутися: *можливо, що відносини між людством і злом, схожі на відносини між океаном і айсбергами, які борознять його води? Однак і океан, і айсберги суть одне й те саме – вони складаються з однієї і тієї самої хімічної речовини. І айсберг відрізняється від океану тільки агрегатним станом і формою. А по суті є частиною того самого безмежного океану, що становить насправді лише децицю всієї величезної людської раси.*

Самостійне моральне пробудження настільки ж неможливе, як і очікування того, що людство зможе висмикнути себе із Землі за волосся, подібно барону Мюнхгаузену. Для морального пробудження потрібне втручання ззовні. Ззовні людства.

Ця ідея і задала вектор життя Веньцзе.

* * *

За чотири дні Є Веньцзе прийшла до готелю бригади, де жив Бай Мулінь, щоб повернути книжку. Відчинивши двері номера, Веньцзе побачила, що Бай лежить на ліжку. Він мав дуже змучений вигляд й увесь був покритий шаром тирси і бруду. Побачивши Веньцзе, він насилу піднявся.

— Ти сьогодні працював? — запитала вона.

— Я в бригаді вже тривалий час. Не можу постійно тинятися без діла. «Поеднавши зусилля у праці, ми досягнемо більшого». Це ж революційний девіз, чи не так? Сьогодні ми працювали на Радарному

піку, там справжні хащі. Я постійно провалювався по коліна в торішне листя і, боюся, надихався міазмами.

— На Радарному піку? — Є була здивована .

— Так. Бригада отримала термінове завдання: розчистити периметр забороненої зони навколо Піка від насаджень.

Радарний пік вважався таємничим місцем — розташований між крутих безіменних вершин, він отримав своє прізвисько через гігантську параболічну антену на верхівці однієї з них. Однак тверезо дивлячись на речі, не важко здогадатися, що антена не має нічого спільного з радаром: хоч напрямок антени і змінюється щодня, обертається вона не безперервно. І коли вітер гуляє на вершині, антена видає низький, утробний гул, добре чутний звідусіль.

Працівники бригади знають лише те, що там розташована військова база. Але якщо поговорити з місцевими, то вони розкажуть, що три роки тому на будівництво бази були мобілізовані люди з усієї округи: будували дорогу і тягнули високовольтну лінію на вершину. Дорогою на вершину завозили тонни будівельних матеріалів, але після закінчення будівництва її зрівняли із землею і ретельно замаскували. Зараз нагору веде лише ледь помітна стежка через ліс, і на верхівці часто сідають вертольоти.

Антена не завжди розгорнута — коли вітер дуже сильний, її опускають.

Але коли вона розгорнута — багато дивних речей відбувається в окрузі: лісові тварини стають галасливими і неспокійними, птахи зграями зриваються з дерев, люди відчують запаморочення, нудоту та інші мало зрозумілі симптоми. Ті ж, хто живе в безпосередній близькості від Піку, часто страждають від раннього облісіння. За словами місцевих жителів, усі ці явища почали відбуватися після будівництва антени.

Щодо Радарного піка шириться безліч таємничих історій: одного разу антена була розгорнута під час снігопаду, і раптом у радіусі п'яти кілометрів сніг став дощем. Але позаяк температура була нижче від нуля, дощ на деревах одразу перетворився у полій. Гігантські бурульки,

як ікла, вирости на деревах, перетворивши ліс на казковий кришталевий палац. Час від часу гілки обламувалися під вагою льоду і розбивалися об землю з глухим гуркотом. Іноді, коли антена була розгорнута і вночі, темне небо пронизувала синя блискавка і ще довго залишалося дивне світіння на горизонті.

Навколо Радарного піка міститься зона особливої секретності, яка добре охороняється. Насамперед після прибуття новачків у розташування Будівельного корпусу начальник бригади проводить інструктаж: категорично забороняється наближатися до околиць Піка, бо патрулям дозволено відкривати стрільбу на влучення без попередження.

Минулого тижня компанія з двох мисливців, з-поміж службовців Корпусу, переслідувала козулю до підніжжя Піка, не усвідомлюючи, де вони перебувають. У результаті з вартової вишки на схилі пагорба по них було відкрито побіжний вогонь; на їхнє щастя, вони були недалеко від хащів, де й сховалися неушкодженими. Але один з переляку все-таки обмочив штани. Наступного дня під час загального шиккування їм було оголошено сувору догану. Можливо, через цей інцидент керівництво бази і наказало Корпусу розчистити заборонену зону в лісі по периметру Піка. Те, що керівництво бази може видавати наряди на роботи Корпусу, свідчить про її високе становище у владній ієрархії.

Бай Мулінь узяв книжку й акуратно поклав під подушку, натомість дістав звідти кілька густо списаних аркушів рукопису і простягнув Веньцзе:

- Це проект листа, можеш подивитися, чи все гаразд?
- Подивитися що?
- Я казав, що хочу написати листа до Центрального комітету партії.

Листки були поцятковані нерозбірливими ієрогліфами і Веньцзе доводилося докладати зусиль, щоб вникати в написане. Але сам текст був прекрасно структурований і аргументований. Бай починав лист з опису негативних наслідків вирубки лісових насаджень у горах Тайханшань: з багатого родючого краю, відомого з давніх-давен, він перетворився на безплідні пустки. Потім розповідав про нещодавній різкий стрибок концентрації суспензії і каламутності води у Хуанхе. І

нарешті робив висновок, що великі будівельні та меліоративні роботи, які веде Виробничо-будівельний корпус на території Внутрішньої Монголії, призведуть до незворотних екологічних наслідків. Веньцзе зазначила, що в тексті явно відчувається вплив стилю «Мовчазної весни»: композиція була проста, семантично точна й одночасно поетична. Наукові терміни і викладення не заважали сприймати текст у ліричному стилі.

— Добре написано, — вона справді була під враженням від прочитаного.

Бай кивнув.

— Тоді я відішлю його. — Хлопець почав переписувати чернетку начисто, але його руки тряслися настільки сильно, що він не міг вивести жодного ієрогліфа. Таке тремтіння було звичайною справою в людей, які вперше працювали з ланцюговою пилою: вони не могли навіть утримати казанок з рисом, не кажучи вже про те, щоб розбірливо писати.

— Я перепису, — запропонувала Веньцзе і взяла перо.

— Ти пишеш, як на уроці каліграфії, — сказав Бай, глянувши на перший рядок ієрогліфів. Він налив склянку води для Веньцзе, сильно її розплескавши. Веньцзе поспіхом прибрала аркуші паперу подалі від води.

— Ти вивчала фізику? — запитав Бай.

— Астрофізику. Марна тепер річ, — Веньцзе навіть не підняла голови.

— Це наука про зірки, як вона може бути марною? Університети тепер знову відкриті, але вони не набирають аспірантів. Але для таких висококваліфікованих кадрів, як ти, бути в такому місці, як це...

Веньцзе нічого не відповіла, занурившись у лист. Вона не хотіла пояснювати Баю, що для неї з таким минулим можливість приєднатися до Корпусу — це ще дуже велике везіння. Не варто було говорити на цю тему; тим паче, сказати щось вагоме не можна було з багатьох причин.

У номері — тихо, і тільки вістря пера шаруділо папером, услід за виникаючими ієрогліфами. Веньцзе відчувала аромат соснової тирси і стружки, що линув від Бая. Уперше з моменту трагічної смерті батька

вона відчула теплоту в серці і дозволила собі розслабитися, зменшивши повсякчасні настороженість і підозрілість до всього світу.

Через годину чистовик був готовий. Веньцзе під диктовку Бая написала адресу на конверті й піднялася, щоб піти. Коло дверей вона розвернулася і сказала:

— Дай мені свою куртку, я її виперу, — Веньцзе сама здивувалася зі своїх слів.

— Ні, як можна!?! — Бай замахав руками. — Жінки в Корпусі щодня працюють нарівні з чоловіками. Тобі потрібно йти відпочивати — завтра підйом о шостій ранку і доведеться цілий день працювати в горах. Веньцзе, я післязавтра повертаюся до розташування штабу Корпусу, і говоритиму про твою особову справу з моїми кураторами. Можливо, зможу чимось допомогти.

— Дякую, але мені подобається тут. Тихо. Спокійно. — Веньцзе подивилася на хребет Великого Хінгану, укритий від очей чорними дірама лісових хащ, злегка збризнутих тьмяним місячним світлом.

— Ти біжиш від чогось?

— Я піду, — тихо промовила Веньцзе і вийшла.

Бай Мулінь проводжав очима стрункий силует, доки він не зник у місячному світлі. Потім перевів погляд на далекі відроги гір, куди раніше вдивлялася Веньцзе.

Удалині, на верхівці Радарного піка, знову була піднята гігантська антена, що відкидала холодні, металеві відблиски в місячному світлі.

* * *

Три тижні потому в обід Веньцзе терміново викликали із лісозаготівельної ділянки до штабу бригади. Зайшовши в будинок штабу, вона зрозуміла, що погане передчуття її не зрадило: начальник бригади і політрук чекали на неї в компанії незнайомця грізного вигляду. На столі перед незнайомцем стояв чорний дипломат, а поруч із ним лежали книжка і конверт, нещодавно витягнуті з цього портфеля.

Конверт був розпечатаний, а книжка виявилася копією «Мовчазної весни», яку їй давав читати Бай.

У ті роки в усіх людей сильно розвинулася проникливість до політичної складової у щоденних питаннях і подіях, а у Веньцзе — була на межі. Вона відчула, як світ стягується навколо неї, як петля у сильці, душачи її знову.

— Є Веньцзе, це директор Чжан із Політичного відділу Корпусу. Він тут для проведення розслідування, — по-літрук показав на незнайомця. — Я сподіваюся на твою співпрацю і на те, що ти говоритимеш тільки правду.

— Цей лист ви написали? — запитав директор, виймаючи його з конверта.

Веньцзе потягнулася було за листом, але директор не випустив його з рук — лише дав можливість прочитати аркуш за аркушем зі своїх рук, перегортаючи сторінки. Веньцзе найбільше цікавила остання сторінка: підпису не було, лише приписка до її тексту — «Револьюційні маси».

— Ні, лист писала не я, — Веньцзе перелякано замотала головою, заперечуючи своє авторство.

— Але це ваш почерк.

— Так, але я тільки допомогла іншому переписати набіло.

— Кому?

Зазвичай, стикаючись із наклепами і безпідставними звинуваченнями в бригаді, Веньцзе рідко виправдовувалася. Вона терпіла всі образи мовчки і не видавала інших людей, якщо навіть вони були причетні. Але це був не той випадок — вона занадто добре розуміла, до чого може призвести така розмова.

— Кілька тижнів тому до нас приїжджав репортер з «Вісника великого будівництва» для інтерв'ю. Він попросив переписати для нього статтю. Його ім'я...

— Є Веньцзе! — очі директора Чжана були спрямовані на неї, як два чорних дула. — Я попереджаю вас — наговорюючи на інших, ви лише погіршуєте свою долю. Ми вже прояснили ситуацію з товаришем Бай

Мулінем. Його участь обмежується лише відсиланням листа із Хух-Хото[12] за вашою вказівкою. Він не мав уявлення про його зміст.

— Він... так сказав? — у Веньцзе потемніло в очах.

Замість відповіді директор Чжан підняв зі столу книжку:

— Написаний вами лист вочевидь натхнений цією книжкою, — він поклав видання перед начальником бригади і політруком. — «Мовчазна весна» опублікована у США в 1962 році й здобула значну популярність і підтримку в капіталістичному світі, — потім він дістав з дипломата ще одну книжку у чорно-білій обкладинці: — Це переклад китайською. Уповноважені органи дали вказівку довіреним особам провести аналіз книжки для подальшої критики змісту і викладених ідей. На сьогодні уповноважені органи надали свій однозначний висновок: ця книжка — злякисний бур'ян реакційності. Вона стоїть на позиціях історичного ідеалізму й підтримує теорію Кінця світу; під личиною турботи про навколишнє середовище виправдовує захмарну корупцію капіталістичного світу. Зміст цього видання — надзвичайно реакційний.

— Але ця книжка... вона мені не належить.

— Товариш Бай Мулінь був призначений керівництвом одним із перекладачів цього видання. Наявність книжки в нього — цілковито законна. Звичайно, зона його відповідальності — забезпечення схоронності ввіреної йому книжки. І він винен у своїй недбалості, через яку ви змогли вкрасти її, доки він брав участь у будівельних роботах Корпусу. І ось тепер ви отримали у своє розпорядження небезпечну ідеологічну зброю для нападок на соціалістичний лад і революцію.

Веньцзе вирішила за краще притримати язика. Вона потрапила в пастку, і всі подальші спроби виправдатися були марними.

* * *

Як пізніше стало відомо з опублікованих джерел, Бай Мулінь спочатку не мав на меті звести наклеп на Є Веньцзе. Лист, надісланий до Центрального комітету партії, був продиктований почуттям

відповідальності за те, що відбувається. У ті дні багато людей писали до центральних органів з різних питань. Більшість листів так і залишалася без відповіді, проте в деяких відправників починався стрімкий злет політичної кар'єри, якої вони навіть і не планували, а дехто ставав на межу зникнення. Політичний нерв ситуації був дуже мінливий. Як репортер Бай Мулінь вважав, що він правильно відчуває політичний момент і актуальність ситуації й не торкається делікатних питань, але він виявився занадто самовпевненим — лист вивів його на мінне поле, про існування якого він і не підозрював. Коли Бай почув новину про реакцію на лист, його заповнив страх за своє життя. Щоб захистити себе, він вирішив звести наклеп на Є Веньцзе.

Через півстоліття історики одностайно дійшли висновку, що події 1969 року стали поворотним моментом в історії людства.

Поза власною волею Бай Мулінь став ключовою історичною постаттю, але він так і не дізнався про це. Історики з розчаруванням задокументували залишок його, не переповненого подіями, життя. Так, Бай Мулінь пропрацював репортером «Вісника великого будівництва» до 1975 року, доки Виробничо-будівельний корпус регіону Внутрішня Монголія не був розформований. Потім його перевели на роботу до Наукової асоціації одного з міст на північному сході Китаю, де він пропрацював до початку вісімдесятих. Після цього емігрував до Канади, викладав у китайській школі в Оттаві до 1991 року, доки не помер від раку легень. Він жодного разу не згадав імені Є Веньцзе, і ми не знаємо, відчував він провину за скоєне чи ні.

* * *

— Є Веньцзе, ставлення до тебе в бригаді завжди було дуже добрим, — начальник бригади випустив густу хмару диму від

махорки, яку курив. Він втупився в підлогу і продовжив: — За народженням і складом родини, ти — політично не-благонадійна. Але ми не ставилися до тебе, як до чужорідного елемента. І я, і політрук

неодноразово вели з тобою роз'яснювальні бесіди на тему твого відсторонення від колективу і браку мотивації для праці над собою. Ми хотіли тобі допомогти, і подивися — яку жахливу помилку ти зробила!

— Я давно казав, що вона затаїла образу на Велику культурну революцію, — розвинув тему політрук.

— Сьогодні після обіду доставити в розташування Корпусу разом із доказами провини під конвоєм з двох чоловік, — відрізав директор Чжан, не змінюючи виразу обличчя.

* * *

Трьох сусідок по камері Веньцзе одну за одною перевели в інші приміщення — і Веньцзе залишилася на самоті. У невеликому бункері в кутку закінчилося вугілля, але ніхто не прийшов заповнити його знову. Грубка згасла і давно охолола; Веньцзе доводилося кутатися в ковдру.

На заході сонця в камеру увійшли двоє офіційних осіб: старшу жінку її помічник представив як військового уповноваженого Народного суду проміжної інстанції.

— Мене звать Чен Ліхуа, — відрекомендувалася вона самотійно. Їй було близько сорока, одягнена у військове пальто, на носі — окуляри в товстій оправі. В неї було приємне обличчя; коли на нього дивився, то розумів, що в молодості вона була дуже вродлива. Її манера розмовляти привертала до себе і вселяла довіру.

Веньцзе розуміла, що приватне інспектування камер і допит заарештованих посадовими особами такого рангу було справою незвичайною. Вона сторожко кивнула у відповідь на вітання і посунулася, звільняючи місце на вузьких нарах, щоб можна було сісти.

— Тут холодно і вогко. Що у вас з опаленням? — Чен кинула невдоволений погляд на начальника ізолятора, що маячив у дверях. Потім вона повернулася до Веньцзе: — Хмммм, ти дуже молода. Молодша, ніж я думала.

Присівши на ліжку поруч із Веньцзе, вона почала нишпорити у своєму портфелі, буркочучи, як стара, під ніс:

— Веньцзе, ти сильно заплуталася. Молоді люди всі однакові, і що більше книжок ви читаєте, то сильніше заплутуєтеся. Так. Що я можу ще сказати...

Знайшовши те, що вона шукала, Чен витягла з портфеля маленьку пачку аркушів і притиснула їх до грудей. У погляді, який вона спрямувала на Веньцзе, читалися любов і співчуття.

— Але це невелика проблема. Хто в молодості не припускався помилок? Я теж не уникла їх. Коли була в складі робочого художнього ансамблю, спеціалізувалася на виконанні радянських пісень. Одного разу на політінформації я сказала: «Китаю необхідно стати ще однією республікою у складі СРСР, що сприятиме зміцненню інтернаціонального комуністичного руху». Якою наївною я була! Але хто не був раніше наївним? Ох, коли ти робиш помилку — важливо її визнати і виправити. Тоді ти знову зможеш послужити справі революції.

Своєю промовою Чен намагалася стати ближчою до Веньцзе, привернути її до себе, але пройшовши крізь таку кількість випробувань, Веньцзе навчилася бути напоготові; вона не дуже вірила в добрі наміри офіційних осіб.

Чен поклала купку аркушів перед Веньцзе і простягнула їй ручку:

— Підпиши це, і ми обговоримо, як вирішити твою проблему, — її тон був схожий на тон матері, яка просить дитину що-небудь з'їсти.

Веньцзе мовчки дивилася на документи на ліжку, не поспішаючи взяти запропоновану ручку. Чен обдарувала її доброзичливою усмішкою:

— Ти можеш мені довіряти, я особисто гарантую, що цей документ не має жодного стосунку до твоєї справи. Ну ж бо, підписуй.

Помічник, що стояв збоку, додав:

— Є Веньцзе, уповноважена Чен намагається тобі допомогти. Вона повністю на твоєму боці.

Чен подала йому знак замовкнути:

— Це зрозуміло. Бідна дитина, ти така налякана! У деяких товаришів політична пильність болісно випнута. І деякі члени Будівельного корпусу і Народного суду настільки грубі й використовують такі жорстокі методи проведення слідства. Це неправильно і неприпустимо! Веньцзе, якщо хочеш, прочитай уважно документ!

Веньцзе взяла купку аркушів і почала читати, борючись із тьмяним жовтим світлом камери. Чен їй не брехала: документ справді не мав нічого спільного з її справою, він стосувався справи її батька. Це була стенограма розмов її батька із широким колом осіб. Джерелом інформації була сестра Веньцзе — Є Веньсюе. Як одна з найзатяті-ших представниць руху хунвейбінів Веньсюе брала активну участь у кампанії з викриття й цькування їхнього батька; написала безліч доносів, деякі з яких і призвели до його трагічної загибелі.

Але Веньцзе була певна, що цей документ написаний не її сестрою. Стиль Веньсюе відрізнявся напористістю, непримиренністю до інакомислення; кожен рядок її текстів озивався в голові читача немов розрив феєрверка. Цей же документ був написаний у витриманій манері досвідченою рукою, з ретельним підбором слів і викладом фактів: хто, з ким, де, коли зустрічався, про що говорили. Для недосвідченої людини таке викладення здавалося нудним щоденником відчуженого спостерігача, але за таким стилем, який настільки сильно відрізнявся від нападок Веньсюе, було видно холодний математичний розрахунок виконавця.

Веньцзе достовірно не могла сказати, про що йдеться в документі, але наявні крихти інформації давали змогу зробити припущення, що відомості стосуються великих оборонних проектів. Як донька фізика Веньцзе припустила, що інформація пов'язана з проведенням Китаєм із 1964 року випробувань ядерної зброї[13], які шокували світ.

Під час Культурної революції, щоб затаврувати і зняти з посади високопосадовця, необхідно було знайти на нього компромат і помилки на ввіреній ділянці роботи. Але внести політичну складову неблагонадійності в проект розробки ядерної зброї виявилось непростю справою. Вищі члени уряду взяли під свій особистий

контроль усі матеріали, пов'язані з цими розробками, щоб не дати зруйнувати напрацювання на хвилі гніву Культурної революції. Й ініціаторам таких дій було вкрай важко отримати доступ до засекречених матеріалів.

Зважаючи на походження батька, ставало зрозумілим, що він не міг отримати дозвіл від партійних органів на залучення до команди вчених, яка займалася безпосередніми розробками ядерної зброї. Усе, у чому він брав участь — периферійні наукові дослідження теоретичного характеру, базис для проекту. Але внаслідок цього він як мішень був доступніший для справи про політичну неблагонадійність порівняно з тими, хто працював безпосередньо над проектом. Веньцзе не знала, чи відповідають дійсності викладені в документі факти, але вона твердо розуміла, що кожне слово і кома мають фатальні політичні наслідки. Окрім основних цілей переслідування, на знищення яких спрямований цей документ, доля мільйонів інших людей опиниться на краю прірви.

У кінці документа широкими мазками був проставлений підпис її сестри, і Веньцзе також пропонували завізувати його як свідку. Вона зазначила, що три інших свідка вже поставили свої підписи.

— Мені нічого не відомо про ці розмови між моїм батьком і зазначеними людьми, — прошепотіла Є, відклавши документ.

— Як ти можеш нічого про це не знати? Багато із цих розмов велися у вашому домі. Твоя сестра знає про них, і ти не можеш бути не в курсі.

— Але я справді не знаю.

— Однак вони насправді були, ти повинна вірити нам.

— Я не казала, що це неправда. Але я нічого не знаю про них. Я не можу підписатися під тим, про що не маю уявлення.

— Є Веньцзе! — помічник спробував наблизитися, щоб зробити офіційну заяву, але Чен знову його зупинила. Вона ще ближче присунулася до Веньцзе і взяла її заледенілу руку в свої.

— Веньцзе, поговорімо щиро. У твоїй справі багато залежить від кваліфікації фактів стороною обвинувачення. З одного боку, ми можемо трактувати наявні факти всього лише як негативний вплив реакційної книжки на молодь. Це звинувачення дріб'язкове, не доведеться навіть

розглядати справу в судовому порядку. Відвідувати політінформації, написати кілька критичних статей про свою оману — усе, що потрібно від тебе, аби стати на шлях виправлення. Зробиш — зможеш повернутися в Корпус найближчим часом. З іншого — ми можемо піти шляхом повноцінного судового розгляду. Веньцзе, ти повинна знати, що за його результатами тебе можуть оголосити ворогом Революції.

Чен помовчала деякий час, даючи зрозуміти сказане.

— У такому разі твоя справа стає питанням державної безпеки, і на поблажливе ставлення, як зараз, можеш не розраховувати. І тоді вже всі: і органи обвинувачення, і суд домагатимуться суворішого вироку. Позаяк суворіше покарання можна буде трактувати тільки як помилку в методах боротьби з ворогами Революції, а винесення м'якшого вироку — як політичну короткозорість у боротьбі з ними. І ти, звичайно, розумієш, що затвердження остаточної кваліфікації у справі цілком перебуває в юрисдикції військової комісії при судах. Усе, що я зараз тобі сказала — неофіційно, не під протокол.

Помічник додав:

— Уповноважена Чен бажає тобі тільки добра. Ти ж бачиш, три свідки вже поставили свої підписи, і твоя упертість не відіграє жодної ролі. Веньцзе, своєю відмовою ти шкодиш тільки собі, не нам.

— Так, Веньцзе, — підхопила Чен, — ти розбиваєш мені серце своєю безглуздою відмовою. Я не можу спокійно дивитися, як така молода освічена дівчина руйнує своє життя через пусту впертість. Будь ласка, піди нам назустріч, дозволь допомогти тобі. Подивися на мене: хіба я можу заподіяти тобі шкоду?

Але Веньцзе не бачила перед собою ані Чен, ані її помічника. Картина того, що відбувається навколо, була застелена кривавою пеленою — це була кров її батька.

— Уповноважена Чен, я нічого не знаю про викладені у цьому документі факти. Я не можу підписати його.

Чен Ліхуа різко замовкла і втупила довгий пронизливий погляд у Веньцзе. Холодне повітря камери, здавалося, почало загусати навколо них. Деякий час по тому Чен повільним рухом поклала документи в

портфель і встала з ліжка, при цьому доброзичливий вираз не зник з її обличчя, а застиг гіпсовою маскою. Не змінюючи виразу обличчя, вона рушила в куток камери, відведений під туалет. Взявши відро з водою, що там стояло, вона, не втрачаючи холонокровності, двома відточеними рухами облила водою Веньцзе і ковдру, що сповзла з її плечей під час розмови. Відкинувши порожнє відро в куток, вона вилетіла з камери, буркнувши:

— Маленька уперта погань!

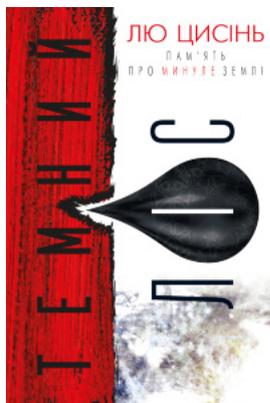
Начальник ізолятора вийшов із камери останнім, холодно глянувши на обливу Веньцзе, і голосно грюкнув дверима. За секунду вона почула звук ключа, що повертався в замку.

Дуже швидко мокрий одяг Веньцзе перетворився на крижаний кулак, який стискала сувора зима Внутрішньої Монголії. Спочатку простір навколо заповнювався гучною чечіткою, яку вибивали її зуби. Але з часом і цей звук розчинився. Холод проймав до мозку кісток, і очі затягла молочно-біла полуда. Увесь світ, увесь Всесвіт навколо стали здаватися однією суцільною брилою льоду, і Веньцзе була єдиною іскоркою життя в неживому просторі. Відчувала себе маленькою дівчинкою, приреченою на смерть, без вогника надії на порятунок; лише безтілесні ілюзії витали на периферії свідомості, залишаючи примарні шанси на порятунок...

Брила льоду, що оточувала Веньцзе, поступово ставала прозорою: навпроти виник силует високої будівлі. На верхівці будівлі стояла молода дівчина з червоним прапором у руках. Її обличчя повільно сфокусовувалося на тлі величезного полотнища прапора. Це була сестра Веньцзе — Веньсюе. З дня, коли її молодша сестра обірвала всі зв'язки зі своєю реакційною буржуазною сім'єю, у Веньцзе не було новин про її долю. Тільки нещодавно вона дізналася, що Веньсюе загинула кілька років тому в одній із сутичок між ворогуючими угрупованнями хунвейбінів. Знову подивившись на фігуру на даху будівлі, Веньцзе помітила, що вона перетворилася на Бай Муліня. Лінзи його окулярів ловили відблиски заграви пожеж, що палахкотіли біля підніжжя будівлі. Потім постать обернулася на уповноважену Чен, потім на її матір —

Шао Лін, а потім і на її батька. Прапороносці змінювалися, неначе картинка в калейдоскопі, але прапор майорів невтомно, як той вічний маятник, що відміряє залишок її недовгого життя. Поступово прапор ставав усе розмитішим, змазуючи й картину навколишнього світу. Крижана брила, що поглинула весь Всесвіт, знову затисла Венцзе у своїх обіймах. Але тепер лід був чорного кольору.

Рекомендована література

Темний ліс

Вічне життя Смерті

Експансія. Кн. 3

Експансія. Кн. 2

Експансія. Кн. 1

Експансія. Кн.4. На згарищі Сіболи

Перейти до категорії
Фантастика

ridmi
ТВІЙ УЛЮБЛЕНИЙ КНИЖКОВИЙ

КУПИТИ